

NEKAJ MISLI O EMIGRACIJI – PSIHOANALITIČNIH IN OSEBNIH

Ilze Rojnik dr.med.

- Kaj misliš, da nas je Angleže naredilo take, kakršni smo postali?

- Ne vem. Mnenja so različna. Nekateri pravijo, da naša zgodovina, jaz pa krivim vreme.

(Iz nadaljevanke »Downton Abbey«, 2015)

V zadnjem času je mogoče zaslediti veliko razprav in premišljevanj o ljudeh, ki si izberejo drugo državo za svoj dom. Zanje so v uporabi različne besede, kot so migranti, izseljenci, priseljenci. Taki ljudje so tujci in tako jih tudi ponavadi doživljamo – kot tuje. Da bi se poglobili vanje in poskušali razumeti, kako se počutijo, se moramo biti pripravljeni soočiti s svojimi strahovi, bolečino, obupom, jezo, sovraštvom, zavistjo, ki se izrazi, ko pridemo v kakršen koli stik z njimi ali o njih slišimo oziroma jih vidimo na televiziji. V tem sestavku sem si dovolila uporabiti različne misli, ki so že bile zapisane, svoje poklicne izkušnje pri psihoterapevtskem delu z ljudmi, ki so na tak ali drugačen način izseljeni, in svojo osebno izkušnjo več kot 15-letnega življenja v drugi državi.

Razcepljeno doživljanje sveta

Naj začnem z besedami, da je vsaka emigracija šok. Celo najlepši, najučinkovitejši proces emigracije je velik šok za notranji svet človeka. To je ločitev od svoje zemlje. Z odhodom oseba izgubi ljudi, znan okus hrane, vonj v zraku, glasbo, družbene navade in tudi jezik. Nova domovina je lahko na trenutke popolnoma drugačen svet, ki ga je treba počasi integrirati vase. Gre za poglede, ki se ustavijo v gorah, kamorkoli pogledamo, ljudi, ki se poljubljajo pri srečevanju na obe lici, za čuden okus hrane, skoraj obvezno vino pri kosilu, neznane narodne junake, zapleteno zgodovino, ki si jo je težko zapomniti, saj se ne povezuje z ničemer poznanim, neznane citate iz neznanih filmov ter seveda tuj jezik.

Strinjam se s psihoanalitikom Hartmannom (1950), ki je dejal, da je emigracija nenadna zamenjava »običajnega predvidljivega okolja z nečim neznanim in nepredvidljivim«. Takšen kulturni šok sproži tesnobo v človeku in močno pretrese njegovo psihično stabilnost. Ogromne nenadne zunanje spremembe izzovejo prilagoditvene sposobnosti ega. Nevednost, zmedenost, nestabilnost. Različne družbe narekujejo različna pravila vedenja, kar posledično lahko privede do zmede pri nadzoru nad impulzi, bližje zavesti pridejo potlačeni spolni občutki, agresija, zavist. Vse to moti stabilnost ega in vodi v regresijo,

namesto bolj zrelih obrambnih mehanizmov začnejo dominirati manj zreli, zlasti »splitting« – razcepljenje v obliki popolne idealizacije izgubljene domovine in razvrednotenja vsega, kar je povezano z novo matično državo. Upoštevati je treba tudi, da je tako razcepljenje običajno nestabilno in se spreminja iz dneva v dan. En dan se zdi domovina najboljša, naslednji dan najslabša. Svet je razdeljen po načelu »Kdor ni z nami, je proti nam«.

Sprva *splitting* deluje na različnih ravneh, a povsod po enakem principu – kot razlikovanje med »mojim« in »tvojim« ali »vašim«. Moja zgodovina/tvoja zgodovina, moji ljudje/vaši ljudje in tako dalje. Brez težav lahko predpostavimo, da v vsakem človeku, ki pride v tuj narod in živi v tujem svetu, oživi starodavni strah pred tem, da bi izginil, se izgubil. Razcepljenje zariše meje, ki nam omogočajo ohranjanje občutka, da obstajamo, hkrati pa smo strogo razmejeni od tistih »drugih«. Lahko bi rekli, da se človek, ko vstopi v nov življenjski prostor, ponovno rodi in preide vse faze razvoja, ki jih je opisala psihoanalitičarka Melanie Klein.

Najprej zaradi sprememb nastopi šok, ki po teoriji Kleinove predstavlja nediferencirano stopnjo otrokovega razvoja, čas ko še ni identitete. Sledi paranoidno-shizoidna faza z razcepom med mano in ne-mano, vse se razcepi na dobro ali slabo. Tu nastane idealizacija domovine in vsega, povezanega z njo, ter projekcija vsega slabega v sovražnika, tega »ne mene«. Upati je, da temu sledi depresivno stanje, ki zagotavlja bolj integriran in realističen pogled nase in druge. Vendar ne gre za to, da bodo tisti, ki so prišli do depresivnega stanja, ostali v njem za vedno, saj gre običajno za nihanje iz enega stanja v drugega in nazaj.

Včasih v depresivni fazi pridobljena zmožnost integracije nezdružljivih stvari nenadoma preneha delovati, na primer, ko slabo postane preveč slabo. Primer takega procesa je, ko pride na oblast v novi domovini oseba, ki odkrito in javno izraža ksenofobna stališča, kar krepi ksenofobično držo tudi v družbi. V takem primeru oseba znova pade v paranoidno-shizoidni položaj z občutkom kaosa in strahu pred fragmentacijo. To povzroči krepitev primitivnih obrambnih mehanizmov, s katerimi človek želi novo nevarno situacijo stabilizirati – slabo postane še bolj slabo, dobro še bolj dobro in spet je v svetu red. Podobno razcepljenje opazimo tudi pri samouvidu. Nenadoma za preseljeno osebo njegovo staro državljanstvo postane vir ponosa, njen obstoj v novem domu pa povzroči sram. Dobro bi bilo, če bi se iz paranoidno-shizoidnega sveta in samouvida razvila sposobnost integracije, sposobnost čutiti ambivalentnost do obeh držav – izgubljene in pridobljene. V takem

primeru se začne oblikovati drugačna identiteta, ki ni več globoko zakoreninjena v nobeni državi in omogoča širši pogled na stvari, močnejši občutek za resničnost. Realno jo lahko opazi sam človek, ko se čez nekaj časa počuti bolj domače z ljudmi iz obeh kultur. »Mešan« seznam gostov za praznovanje je zelo značilen kazalnik tako utrjene identitete.

Nekateri se lahko integrirajo, drugi pa ne

Različni avtorji so poudarili različne okoliščine, ki vplivajo na človekovo integracijsko sposobnost. Nekatere so povezane z notranjim svetom človeka, nekatere z zunanjo resničnostjo. Vendar se verjetno vsi strinjamo, da je težko potegniti črto med zunanjimi in notranjimi okoliščinami. Avtorji pri tem navajajo več dejavnikov:

-Je emigracija začasna ali trajna. Verjemite mi, način, kako sebe vidi in se predstavi oseba, ki se je preselila v drugo državo zaradi delovnih izzivov in bo kmalu odšla, se zelo razlikuje od načina, kako se predstavi oseba, ki se je preselila v upanju, da bo našla nov dom in boljše življenje. Odnos teh prvih se velikokrat kaže kot »jaz sem nekaj posebnega v primerjavi s preostalimi vami«. Kar je verjetno obramba pred tesnobo in strahom, ker je vse tako tuje in neznano.

-Je odločitev za premestitev lastna. Na sposobnost vključitve osebe vpliva tudi, v kolikšni meri je bila odločitev za premestitev lastna. Tu bi rada omenila ugotovitev Greenberga in Greenberga (1989), da ne glede na to, ali so starši prostovoljni izseljenci ali so prisiljeno emigrirali, bodo njihovi otroci vselej »izgnanci«. Niso se odločili za odhod, ne bodo se odločili za vrnitev in se bodo zato počutili nemočne karkoli spremeniti.

-Možnost obiska domovine. Drobne stvari, ki jih dobimo, ko pridemo domov, nam pomagajo, da se čustveno napolnemo; mamino kosilo, »ki ni nič posebnega«, od sonca segreta klopca v parku, ki jo poznamo že dolga leta, pogled na žitna polja z obveznim hrastom na sredini, kakršnega ni nikjer drugje, in podobno. Salman Ahtar (1995) poudarja, da se v tem izrazi glavna razlika med emigracijo in izgnanstvom – možnost ponovnega čustvenega polnjenja.

-Starost, pri kateri je oseba emigrirala. Za otroke je zaradi njihove sposobnosti prilagajanja izseljevanje morda manj travmatično, vendar je treba upoštevati njihovo čustveno odvisnost

od tistih, ki zanje skrbijo, saj lahko zaradi težav odraslih postanejo sekundarno travmatizirani. Manjši ko je otrok v času izseljevanja, bolj pomembna je sposobnost njegove matere, kako bo predelala emigracijo. Tudi okolje, v katerega otrok vstopa, igra pomembno vlogo. Pogosto otroci izhajajo iz kulture, ki je njihovi sošolci in učitelji sploh ne poznajo, zato je sploh ne omenjajo. Kot da ne obstaja. Otrok ob tem občuti, kot da sam prihaja od nikoder in s seboj ni prinesel ničesar. Takšna odsotnost je preveliko breme za njegovo že tako nizko samopodobo, kar je posledica tudi njegovega nepoznavanja kulture in okolja, v katerega je prišel.

-Zakaj je morala oseba zapustiti svojo deželo. Splošno gledano ni velike razlike, ali je človek pobegnil ali je šel za boljšim življenjem. A ko se poglobimo, vidimo, da je razlika v tem, kako človek dojema sebe – kot poraženca, nemočnega nesrečneža, za katerega je izseljevanje zadnja bilka, ali kot osebo, ki si je upala narediti velike spremembe v življenju.

-Odnos družbe do emigrantov. To je kompleksno vprašanje in ni predmet tega sestavka. Pomembno je le omeniti kulturno razliko med matično državo in novo domovino. Vsak od nas, ko smo v tuji državi, ima potrebo primerjati, poudarjati, kaj je drugače, in opaziti podobnosti. Podobnosti nam omogočijo, da se počutimo bliže. Če najdemo kaj podobnega, lažje sprejmemo stvari, ki se razlikujejo. Slovenija je tako kot Latvija majhna država, tako tu kot tam živita dva milijona ljudi, ki so pridni tako tu kot tam, z razvitim občutkom odgovornosti in resničnim veseljem do vsega, kar nosi ime države zunaj njenih meja. Tako Latvijci kot Slovenci vemo, kako je živeti pod gospodarjem več stoletij, kaj je biti hlapec in biti brez svoje države. To je splošna in zelo površna primerjava, vendar pomeni, da vsaj v tem smislu vem, kako se počuti Slovenec, in Slovenec ve, kako se počuti Latvijka. Včasih je že to nekaj.

-Se znanje in poklicanost posameznika lahko preneseta in udejanjita v novi državi. Na primer, lahko si samo zamislimo, v kolikšni meri so lahko spretnosti psihoanalitika ali psihoterapevta uporabne pri selitvi v državo, v kateri družbeno gledano prevladuje magično razmišljanje?

-Raven psihičnega delovanja človeka. Zadnje, kar se mi zdi obenem tudi najpomembnejši pogoj, je raven psihičnega delovanja človeka. Emigracija, kot sem že omenila, je vedno težka

preizkušnja za psihično stabilnost. Toda globina regresije in to, v kolikšni meri vpliva na sposobnost prilagajanja človeka, je neposredno odvisna od ravni psihičnega delovanja.

Naj se vrnem k prej omenjenemu poljubljanju na obe lici pri srečevanju, kar je lahko za človeka iz severa nerodna stvar, ker je fizično preblizu in preveč intimno. Ko je moja prijateljica Latvijka vprašala mojega moža Slovence, zakaj se Slovenci poljubljajo na obe lice, Srbi pa še tretjič, ji je odgovoril: »Več je boljše.« Naj parafraziram: »Čim bližje, tem boljše.« Medosebna oddaljenost, v kateri se vsak od nas počuti psihološko prijetno, je še ena stvar, ki jo mora oseba iz druge kulture ponovno umestiti v svoje doživetje. Tako se zunanja dilema o poljubljanju na obe lici ali ne, preobrazi v notranjo dilemo – biti preveč oddaljen ali preblizu v odnosu s svojimi notranjimi objekti in njihovimi reprezentacijami.

Margaret Mahler je govorila o tem, kako otrok v fazi zблиževanja (rapproachment) uživa v odmiku od matere, da bi se potem znova približal in čustveno napolnil. Nekaj podobnega lahko pripišemo občutkom emigranta. Če ne more obiskati domovine kot otrok, ki se vrača k materi, da bi se čustveno napolnil, potem povezuje z notranjim materinskim objektom začne postopoma izginjati. Poskuse, da bi te občutke čim bolj zadržali, lahko opazimo pri ljudeh, ki vse življenje preživijo v iskanju najustreznejšega mesta, vsaj glede podnebja in pokrajine, ki jih asociira na materinsko reprezentacijo v njihovem notranjem svetu. Nekateri izkoristijo priložnost, da obišejo svojo domovino in začutijo možnost približevanja, mogoče celo začutijo simbiozo za nekaj časa. Da bi se bili potem sposobni oddaljiti se, vzamejo s seboj majhne spominke kot tranzitorne objekte. Podoben proces se dogaja tudi v človekovem notranjem razumevanju sebe. Oddaljenost in približevanje ter iskanje prave razdalje, take da nismo preveč oddaljeni od svoje primarne, stare samopodobe, ne od svoje na novo pridobljene.

Hude težave pri spopadanju s tem občutkom se lahko kažejo kot etnocentrično distanciranje ali kontrafobična asimilacija (Teja in Akhtar, 1981). Tisti, ki so sposobni ohraniti samo svojo primarno samopodobo, se odvrnejo od vsega novega, kar jim lahko da nova domovina. Pogosto postanejo še bolj vneti nacionalisti kot njihovi rojaki, ki živijo v svoji državi. Protifobična asimilacija pa je prav nasprotna, ko človek sprejeme za svoje vse, kar mu lahko da nova država in kultura. Pogosto se taki posamezniki razglasaajo za državljane sveta. To bi lahko razložili tako, da se z zanikanjem razlik med narodi, izenačevanjem vseh z vsemi, izogibajo soočanju z nečim, kar je nesprejemljivo v vsakem narodu in s tem tudi v sebi.

Neizbežni proces žalovanja

Pogosto lahko opazimo, da ljudje živijo malo tu, malo tam. Kot da bi imeli obdobje starega življenja, na katerega so vajeni in potem obdobje asimilacije, ki ji spet sledi vrnitev na staro, nenehno kroženje. Na primer, novo življenje v službi je lažje prevzeti kot fazo asimilacije, nato pa, ko človek pride domov, se začne »staro« obdobje z uporabo lastnega jezika in kuhanja »svoje« hrane.

Možnost priti do takšnega življenja je v veliki meri povezana tudi z uspešnim procesom žalovanja. Ne trdim, da se bo žalovanje v nekem trenutku končalo in se nikoli več ne bo vrnilo. Gre za izgubo in oseba z njo živi do konca življenja. Zapuščanje domovine predstavlja konkretno izgubo določenih stvari in ljudi, obenem pa je tudi simbolična. Simbolično izgubo lahko odžalujemo, konkretna pa bo vedno ostala kot bolečina. Če oseba doživi odhod kot popolnoma konkretno izgubo, bo postal proces prilagajanja težka naloga, saj se namesto integracije novih izkušenj nenehno dogaja proces iskanja izgubljenih idealiziranih objektov, ki preprečuje, da bi imela oseba rada nove objekte, ki jih je treba razvrednotiti in zavreči kot slabe. Taka oseba ne živi tukaj in zdaj, ampak se nenehno vrača v nostalgичne spomine na izgubljeno.

Pogosto se idealizacija bolj kot na ljudi nanaša na kraje. V nekem smislu je to razumljivo, saj se ne da jeziti na ulice in pokrajine. Tako so spomini zaščiteni pred možnim agresivnim afektom. Zaradi tega se zdi, da je bila tam trava vedno bolj zelena in nebo bolj modro. Deidealizacija izgubljenih objektov je resnično boleč proces, vendar si samo tako človek odpira možnost, da zaživi polno življenje. Deidealizacija ne pomeni popolne zapustitve objektov iz preteklosti. Notranji dialog z njimi ostaja, izgubljenega objekta ni treba več videti kot vsemogočnega, ker je ego človeka postal močnejši, in vsega hrepenenja ni treba povezati z nečim, kar je ostalo v preteklosti. V tem primeru preteklost in prihodnost ne nadomeščata sedanjosti, ampak jo bogatita.

Ko proces integracije počasi napreduje, se človeški strah pred izginotjem v novi kulturi zmanjšuje in se pojavi priložnost za ustvarjanje svojega »našega«, ki bo vedno ostal drugačen »naš« od tistega, ki ga občutijo posamezniki, ki so zrasli in živijo v tem okolju. Eden od načinov integracije je usvajanje jezika. Vsaka družina, ki se spoprijema z ustvarjanjem drugačnega »našega« zaradi emigracije, ustvarja svoj model in ne bi znala povedati, kateri je

ustreznejši in kateri manj primeren. Jasno pa je, da popolno opuščanje stare primarne identitete ne koristi nikomur, ne osebi, ki je v dani situaciji, ne njenim otrokom. Vsi vemo, kako veliko pomeni dober čustveni stik med mamo in otrokom. Če mama (ali oče, seveda) ne govori z otrokom v svojem maternem jeziku, je otrok nehote izoliran od stika z najglobljimi čustvi in doživljanjem mame. A težava ni le v odsotnosti dobrega čustvenega stika. Otrok se je v tem odnosu namreč seznanil, da je nekaj narobe z delom materine identitete, ki je povezan z njenim jezikom. Tako otrok sam doživlja, da z njim nekaj ni v redu, tistim delom njega, ki je povezan z mamo.

Sposobnost sporazumevanja v več jezikih ima številne pozitivne učinke na otrokov nadaljnji psihološki razvoj. Nedavne raziskave so pokazale, da dvojezični otroci s svojimi izkušnjami z različnimi jeziki in njihovimi konstrukti lažje sprejemajo raznolikost pogledov in življenjskega sloga na splošno. Daje jim tudi možnost osmisliti jezik, prepoznati, da imajo različni jeziki različne slovnice, da za isto stvar obstajajo različne besede. Taki otroci pokažejo večjo sposobnost kreativnega mišljenja in so boljši pri reševanju problemov. To lahko opazimo tudi pri delu z dvojezičnimi pacienti. Koliko bolj svobodno uporabljajo jezik, ki tako postane orodje, katerega je mogoče uporabiti na različne načine, se igrati z besedami, uporabljati različne sopomenke, ki dodajo nove dimenzije terapiji in odpirajo dodatne možnosti razumevanja novih spoznanj o sebi. Vendar dvojezičnost lahko služi tudi kot orodje, s katerim ljudje izražajo svoj odpor in se željo izogniti bolečim afektom.

Jezik v psihoanalitični praksi

Kljub temu, da so pacienti v psihoanalitični praksi že od samega začetka pogosto izhajali iz različnih govornih področij kot analitiki, je o tej temi mogoče najti zelo malo literature. Razmišljam o tem ali je tako, ker je bilo to dojeto kot nek zelo zunanji problem z majhnim vplivom na psihoanalitični proces ali pa je šlo za kaj drugega? Priznati je treba, da poglobljanje hitro privede do sklepa, da brez pomoči strokovnjakov z drugih področij ni mogoče doseči večje jasnosti. Jezikoslovci, sociologi, filozofi, antropologi, literarni kritiki so resnično posvetili veliko pozornosti poliglotizmu, uporabi drugih nematernih jezikov v govoru in v delu različnih umetnikov.

V zadnjih letih, ko se proces emigracije med kolegi na področju psihoanalize in psihoterapije krepi, smo začeli več pisati in razmišljati o tem. »Polilingvalni pacienti [...] imajo možnost uporabe zaščite, ki jim omogoča, da se izognejo problematičnim vidikom svojega življenja. Zamenjava jezikov jim omogoča izogibanje ne le dela sebe, temveč tudi celotnega jezika svoje infantilne spolnosti. S tem ne dovolijo ne sebi ne nam dostopati do območja, ki je zelo tesno povezano s specifičnimi zvoki in posebnimi besedami.« (Amati-Mehler, 1993) Na podlagi Ferenczijevih opazovanj o spremembi uporabe kletvic v maternem jeziku in v novo pridobljenem jeziku nekateri avtorji poudarjajo pomen uporabe vsaj nekaterih besed v materinščini za pacienta. Spet drugi se bolj osredotočajo na obrambno vlogo drugega jezika, raziskujejo, kaj se skriva pod nenadnim pojavljanjem želje, da bi govoril samo materni jezik ali obratno. S čim bi bila lahko povezana pacientova toga želja, da bi se izognil maternemu jeziku, ali želja, da bi izbral terapevta, ki maternega jezika ne govori.

V literaturi je mogoče najti priporočila različnih avtorjev, ki so koristna pri obravnavi več- ali dvojezičnih bolnikov, ki so priseljenci. Običajno so vsa ta priporočila povzetek avtorjeve izkušnje in poskus posplošitve te izkušnje. Ena glavnih tem je, kako prepoznati in pomagati pacientu, da loči kulturne in okoljske teme od svoje notranje resničnosti. Uporaba »resničnosti« je vsekakor lahko zaščita. Treba jo je komentirati in razlagati previdno ter z ustreznim spoštovanjem do pacienta in njegovega svetovnega nazora. Pomembno je tudi upoštevati, kako kulturne razlike vplivajo na transfer in kontratransfer. Po mojem mnenju igra posebno vlogo pri prepoznavanju teh vplivov lastna izkušnja psihoterapevta v njegovi terapiji, koliko je sam sebe tam razumel, in supervizije, ki pomaga takšne stvari lažje prepoznati.

Ko se spominjam najrazličnejših pacientov, s katerimi sem delala manj ali dlje časa, opažam, da je le nekaj od njih je izpostavilo kot težavo to, da nisem Slovenka. Morda je to posledica nezavednega izogibanja občutljivim temam tako pri pacientu kot pri meni kot terapevtki? Morda se tisti, ki jih to moti, odločijo za koga drugega, še preden me kontaktirajo? Ali pa to preprosto ne igra pomembne vloge za pacienta pri terapiji. Možno je tudi, da je narodnost bolj skupino opisujoča zadeva, ki včasih le posredno vstopi v diadični odnos med terapevtom in pacientom. Najpogosteje iz tistega, kar sem opazila v svoji praksi, pacienti sanjajo ali fantazirajo o odhodu na sever, izražajo navdušenje nad naravo severa in s tem nezavedno izražajo željo po večji bližini z mano kot terapevtom in objektom prenosa. Seveda je

popolnoma drugače, ko skupinska dinamika vdre v pacientovo psiho s svojo agresivnostjo in potem takšne travmatične stvari postanejo pomembna snov v terapiji.

Ne smemo pozabiti na žalost, ki je za emigranta zelo pomemben del terapije. Terapevt bi moral biti sposoben sprejeti in priznati, da gre res za izgubo, ki je ni mogoče nadomestiti in videti nesmiselnost ohranjanja iluzije v sebi in pacientu, da je nadomestljiva z nečim drugim. Novo okolje, novi odnosi in navsezadnje pacientov nov, drugačen jaz so sami po sebi pridobitev velike vrednosti, in ne nadomestek izgubljenega. Terapija to lahko pomaga občutiti in sprejeti. Druga posebnost, ki morda bolj velja za psihoanalizo kot terapijo je, da je vloga analitika kot novega objekta veliko večja kot pri terapiji z drugimi pacienti. To pomeni, da postane analitik sam po sebi za pacienta pomembnejši glede novih izkušenj, in ne toliko predmet transfera.

Biti psihoterapevt v tuji državi

Naj se dotaknem tega, kako je biti psihoanalitik in priseljenski psihoterapevt. Tako v Latviji kot v Sloveniji se pacienti obrnejo po pomoč, ker trpijo. V tem pogledu se moja identiteta nekoga, ki pomaga, ni spremenila. Morda obstaja večja možnost, da »padem« iz položaja terapevta in postanem samo čustvena poslušalka, ujeta v razpravi o stvareh, povezanih z zunanjo resničnostjo. Na primer, ko poslušam o bolečih izkušnjah družin po drugi svetovni vojni, ko so vladali v Jugoslaviji komunisti in so bile prisotne različne vrste represije, se spomnim, kako so bili moji rojaki, ko je Latvijo okupirala Sovjetska zveza, množično pošiljani na počasno, mučno smrt v Sibirijo. Ne poznam nobene družine v Latviji, ki ne bi imela nekoga, ki je bil tja deportiran brez vsakega razloga, mogoče samo zato, ker je pel »neprave« pesmi ali pa je imel doma knjige v imperialističnem francoskem jeziku.

Najpomembnejše je ohraniti optimalno razdaljo med preoblikovano identiteto terapevta in pacientovo stabilno, bolj ali manj monokulturno identiteto. V teh in drugih trenutkih sem globoko prepričana, da je človeška psiha univerzalna, da nas podobne stvari bolijo in se podobno odzivamo nanje ter svet dojemamo na podoben način. To pomaga bolje slišati in bolje razumeti tako svoj lastni kot pacientov notranji glas, ki pogosto ni enak niti združljiv s tistim, kar doživlja druga oseba.

Če se še enkrat spomnimo na Melanie Klein, je mogoče trditi, da šele s tem, ko smo v depresivnem položaju, lahko čutimo drugo osebo podobno nam in oblikujemo empatičen

odnos z njo. Istočasno vidimo tudi to, kar je drugačnega v njej. Šele takrat lahko zdržimo raznolikost, drugačnost, do neke mere nekaj neznanega, ne da bi v obenem premočno čutili občutek nedomačnosti in ne da bi pretirano projicirali v drugega nekaj svojega, nekaj česar bi se hoteli osvoboditi. Zdi se mi, da je najpomembnejše v celotnem procesu poskušati ne videti sveta kot paranoičnega, saj je potem mogoče premagati vsako jezikovno oviro.

»In tu sem se zdaj znašla sama. Tok kulture, ki sem jo posvojila, me obliva z ene strani, tok tiste, ki se je spominjam in ki se nikoli ne izsuši, vztrajno nadaljuje svojo pot po drugi. Zdaj ne pripadam nobenemu, zato ju nenehno primerjam – z dvomljivo prednostjo, ki jo ponuja takšna nenavezanost. Danes vržem trnek v en rokav, jutri v drugega. Ampak če bom imela srečo, se ne bom nikoli dokončno odločila za enega od obeh tokov, kajti to vodi v obsojanje in nestrpnost. Potem bi se mi vode zgrnile nad glavo in me potopile v najbolj žalostno območje izgnanstva. [...] Nič več ne plavam brez korenin nad velikimi nepremičnimi celinami. Sem otok, ki se je ugnezdil v blagem zavojju ozke zelene reke.« (Erica Johnson Debeljak, 1999)

Literatura

1. Akhtar S. " A Third Individuation: Immigration Identity, and the Psychoanalytic Process" *J.Amer.Psychoanal.Assn.*, 1995
2. Amati Mehler J., Argentieri S.and Canestri J."The Babel of the Unconscious" *Int.J.Psycho-Anal.*,1990
3. Britton R."Before and after the depressive position: Ps(n)-D(n)-Ps(n+1)", 2003
4. Fonda P. "Nedomači vznemirljivi notranji tujec"
5. Johnson Debeljak E., "Tujka v hiši domačinov", 1999
6. Klein M. "Some Theoretical Conclusions Regarding the Emotional Life of the Infant", 1952
7. Pertot S., "Dvojezično otroštvo: Navodilo za uporabo. L'infanzia bilingue: istruzioni per l'uso", 2011
8. Rycroft Ch., "A Critical Dictionary of psychoanalysis", 1995